บทที่ ๓

ความคิดเรื่อง เกมภาษาของวิตเกนสไตน์

วิตเกนสไตน์นับเป็นนักปรัชญาที่มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากนักปรัชญาคนอื่น ๆ กล่าวคือ มีการพัฒนาระบบความคิดทางปรัชญาซึ่งแตกต่างกันในระดับพื้นฐานขึ้น ๒ ระบบ ในช่วงชีวิตของคน ๆ เดียวกัน โดยความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์ปรากฏสมบูรณ์ในหนังสือเรื่อง " Tractatus logico - Philosophicus" และความคิดช่วงหลังปรากฏสมบูรณ์ในหนังสือ " Philosophical Investigation "

อย่างไรก็ตามแม้ว่าความคิดทั้ง ๒ ช่วงนี้จะมีความแตกต่างกันในแนวความคิดระดับพื้นฐานบางประการ แต่ก็มีความสัมพันธ์กัน และเป็นความพยายามที่จะแก้ปัญหาเรื่องเดียวกัน คือ ภาษาสามารถอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ในโลกได้อย่างไร เพราะถ้าเราสามารถเข้าใจถึงธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างภาษากับโลกได้ชัดเจน ก็จะช่วยให้เราสามารถคิดได้อย่างถูกต้องกระจ่างชัดขึ้นด้วย ทำให้ประจักษ์ถึงขอบเขตแห่งศักยภาพของมนุษย์ ว่าปัญหาประเภทใดที่เราสามารถพูดถึงได้ และประเภทใดที่พูดถึงไม่ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ก็จะช่วยให้เราไม่ต้องเสียเวลาหลงถกเถียงกันในสิ่งที่ไม่มีทางจะเข้าถึงได้ด้วยภาษา ตลอดจนสามารถขจัดปัญหาต่าง ๆ ที่ไม่ใช่ปัญหาแท้จริง (Pseudoproblem) อันเกิดจากความสับสนเนื่องจากการใช้ภาษาออกไปได้ ซึ่งวิตเกนสไตน์เชื่อว่ากิจกรรมในการทำให้มนุษย์มีความคิดอย่างถูกต้องชัดเจนเช่นนี้คือบทบาทหน้าที่ของปรัชญา

สำหรับในบทที่ ๓ นี้ จะได้กล่าวถึงความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์ เพื่ออาศัยเป็นพื้นฐานในการตีความและทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวความคิดช่วงหลังโดยเฉพาะเรื่องเกมภาษาของวิตเกนสไตน์ ตลอดจนอาศัยความคิดเรื่อง เกมภาษานี้ อธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับพัฒนาการทางความรู้ของมนุษย์ ซึ่งจะใช้มโนทัศน์เรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของโทมัส คูน เป็นตัวแบบของการพิจารณา และจะได้อาศัยแนวความคิดทั้งหมดดังกล่าวไปใช้อธิบายเรื่องปัญหาของภาษาศาสนาต่อไป

๓.๑ ความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์

ความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์ในหนังสือ "Tractatus" ประกอบด้วยข้อความหลัก ๗ ข้อความ * นอกนั้นเป็นส่วนที่ขยายจากข้อความหลักทั้ง ๗ นี้อีกทีหนึ่ง ซึ่งวิตเกนสไตน์เขียนเป็นข้อ ๆ โดยมีหมายเลขกำกับไว้ เพื่อแสดงความสำคัญของข้อความย่อยที่ขยายข้อความหลักเหล่านี้ตามลำดับก่อนหลัง

มีผู้เข้าใจความคิดของวิตเกนสไตน์ใน "Tractatus" แตกต่างกันไป บรรทัดแรกของคำนำหนังสือเล่มนี้ วิตเกนสไตน์ได้กล่าวไว้ว่า บางทีอาจจะมีคนเพียงบางคนซึ่งมีความคิดคล้ายคลึงกับเขาเท่านั้นที่จะสามารถเข้าใจความคิดของเขาได้อย่างถูกต้อง แม้แต่รัสเซลที่เป็นคนเขียนบทนำของหนังสือเล่มนี้ให้ วิตเกนสไตน์ยังเห็นว่าเข้าใจความคิดของเขาไม่ถูกต้องนัก ด้วยเหตุดังกล่าว แนวความคิดที่จะเสนอในบทนี้ จึงขอให้ถือเป็นเพียงทัศนะอีกแง่หนึ่งในการพยายามเข้าใจความคิดส่วนหนึ่งของวิตเกนสไตน์เท่านั้น

---

* ข้อความหลักทั้ง ๗ นี้ คือ

1. The world is all that is the case.

2. What is the case - a fact - is the existence of states of affairs.

3. A logical picture of facts is a thought.

4. A thought is a proposition with a sense.

5. A proposition is a truth - function of elementary propositions.

6. The general form of a truth-function is $\left[\bar{P}, \bar{\xi}, N(\bar{\xi})\right]$.

7. What we cannot speak about we must pass over in silence.

ใน "Tractatus" สิ่งที่วิตเกนสไตน์พยายามอธิบาย คือ ภาษาสามารถสะท้อนความจริงของโลกได้อย่างไร ภาษาสัมพันธ์กับโลกอย่างไร

ตามความคิดของวิตเกนสไตน์นั้น โลกคือ องค์ประกอบของสรรพสิ่งอันได้แก่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ และข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่คือ สถานการณ์ของสังขารธรรม* ต่าง ๆ ที่ปรุงแต่งกันเกิดขึ้น (๑,๑.๑, ๒.๐,๒.๐๑) การปรุงแต่งของสังขารธรรมต่าง ๆ ในโลกจะเกิดขึ้นได้ภายใต้กรอบแห่งกฎเกณฑ์อันหนึ่ง (๒.๐๑๒๑, ๒.๐๑๒๒)

ภาษาสามารถสะท้อนภาพความจริงของโลกเหมือนกับที่ตัวแบบจำลองสามารถสะท้อนถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก เช่น กรณีของการเอารถเด็กเล่นมาสร้างเป็นตัวแบบจำลองประกอบการพิจารณาคดีในศาลเพื่อแสดงขั้นตอนในการเกิดอุบัติเหตุรถชนกัน สามารถสะท้อนภาพของเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในท้องถนนนั้นได้ เป็นต้น การที่ภาพจำลองอันหนึ่งสามารถสะท้อนถึงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในโลก ก็เพราะมีแก่นสารสำคัญของการปรุงแต่งระหว่างองค์ประกอบต่าง ๆ ภายในภาพเหตุการณ์จำลองนั้นชุดหนึ่งสอดคล้องกับการปรุงแต่งขององค์ประกอบต่าง ๆ ภายในเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในโลก (๒.๑๖, ๒.๑๗)

เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่ภาพจำลองดังกล่าวสามารถแทนเหตุการณ์จริงในโลกได้ ย่อมแสดงว่ากรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของภาพจำลอง ต้องสอดคล้องกับกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของสังขารธรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกด้วย(๒.๑๘) เช่น เหตุการณ์รถยนต์ชนกันเกิดขึ้นในอวกาศ ๓ มิติ ตัวแบบจำลองก็ต้องสะท้อนภาพของรถชนกันภายใต้กรอบของอวกาศ ๓ มิติเป็นต้น และการที่เราจะตัดสินว่าภาพจำลองดังกล่าวสามารถสะท้อนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในโลกได้ถูกต้องหรือไม่ ก็ดูจากรายละเอียดการปรุงแต่งขององค์ประกอบในภาพจำลองว่าสอดคล้องกับการปรุงแต่งขององค์ประกอบในเหตุการณ์นั้นจริงหรือไม่ อาทิ ดูว่าตำแหน่งแง่มุมของรถเด็กเล่นที่จัดให้ชนกันในตัวแบบจำลอง สอดคล้องหรือเหมือนกับตำแหน่งแง่มุมของรถที่ชนกันในอุบัติเหตุบนท้องถนน

---

* การนำเอาคำว่าสังขารธรรมมาใช้ในที่นี้ เป็นการยืมเอามโนทัศน์ทางพุทธศาสนามาช่วยอธิบายความคิดของวิตเกนสไตน์ ซึ่งจัดได้ว่าเป็นการตีความแนวคิดของวิตเกนสไตน์ในลักษณะหนึ่ง.

นั้นหรือไม่ เป็นต้น ถ้าสอดคล้องตรงกัน ภาพจำลองดังกล่าวก็เรียกได้ว่าเป็นภาพจำลองของเหตุการณ์นั้น "จริง" แต่ถ้าไม่สอดคล้องตรงกันก็เรียกได้ว่า "เท็จ" (๒.๒๑, ๒.๒๒)

ความคิดของคนเราเป็นภาพทางตรรก อันเป็นภาพจำลองลักษณะหนึ่งของข้อเท็จจริงในโลกที่รับรู้โดยจิตของเรา (๓.๐, ๓.๑) เมื่อเป็นเช่นนี้กรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของความคิด ก็จะต้องสอดคล้องกับกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของสังขารธรรมในโลกด้วย (๓.๐๒, ๓.๐๓) สิ่งใดที่อยู่นอกกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของความคิด สิ่งนั้นจะอยู่นอกกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของสังขารธรรมในโลก (๓.๐๓๑, ๓.๐๓๒) สิ่งใดที่เราคิดถึงไม่ได้ เช่น สี่เหลี่ยมที่เป็นทรงกลม หรือ แมวดำที่มีสีขาว ฯลฯ เพราะมีความขัดแย้งทางตรรกในกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของความคิด สิ่งนั้นก็จะมีอยู่ในโลกไม่ได้ด้วย เพราะขัดแย้งกับกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งของสังขารธรรมในโลก

อย่างไรก็ตามสังขารธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายใต้กรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งอันหนึ่ง แต่กรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งดังกล่าวอยู่นอกเหนือสิ่งที่เป็นสังขารธรรม เราจึงไม่สามารถจะแสดงภาพของกรอบแห่งกฎเกณฑ์การปรุงแต่งนี้ได้ด้วยวิธีการใด ๆ (๒.๑๗๒) ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจเห็นสิ่งที่ถูกคิดอันเป็นภาพของข้อเท็จจริงในโลกได้ แต่เห็นตัวความคิดหรือกรอบแห่งกฎเกณฑ์ของความคิดนั้นไม่ได้ เพราะทุกครั้งที่เราพยายามจะคิดถึงความคิด ความคิดนั้นก็จะกลายเป็นสิ่งที่ถูกคิดทุกที่ไป เราไม่มีทางเห็นตัวความคิดหรือกรอบแห่งกฎเกณฑ์ของความคิดดังกล่าว เพราะต้องคิดภายใต้กรอบกำหนดของกฎเกณฑ์นั้น (๒.๑๗๔)

ถ้าจะเขียนเป็นแผนภาพ อาจแสดงให้เห็นชัดขึ้น คือ

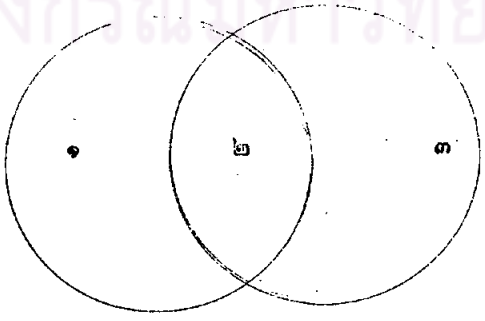

ภาษาความคิด (A) โลก (B)

พื้นที่ส่วนที่ ๑ ใช้แทนภาษาหรือความคิดส่วนที่ไม่ได้สะท้อนอะไรเกี่ยวกับโลก ฉะนั้นจึงไม่ถือว่ามีความหมาย เช่น แมวดำมีสีดำ, หนึ่งเท่ากับหนึ่ง

พื้นที่ส่วนที่ ๓ ใช้แทนส่วนของโลกซึ่งอาจจะมีอยู่หรือไม่ก็ได้ แต่เราไม่มีทางรู้และไม่มีทางจะเข้าใจ เพราะอยู่นอกกรอบของความคิดหรือภาษา เช่น มโนทัศน์ทางอภิปรัชญาต่าง ๆ เป็นต้น

และสำหรับพื้นที่ส่วนที่ ๒ ก็คือส่วนที่ใช้แทนภาษาหรือความคิดที่มีความหมาย เพราะสามารถสะท้อนภาพของสังขารธรรมต่าง ๆ ในโลก แต่เราไม่มีทางทราบขอบเขตแน่นอนของพื้นที่ส่วนนี้ว่ากว้างแค่ไหน เพราะเราต้องคิดภายใต้กรอบกำหนดแห่งขอบเขตดังกล่าว เหมือนกับการที่เราเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล สัมพันธภาพระหว่างตัวเรากับเหตวัตถุต่าง ๆ จะประกอบกันขึ้นเป็นอวกาศและจักรวาล ทำให้เราไม่มีทางทราบถึงขอบเขตแน่นอนอันเป็นที่สิ้นสุดของจักรวาลได้ เพราะทุกครั้งที่เราพยายามจะไปให้ถึงที่สุดแห่งขอบเขตดังกล่าว กรอบของจักรวาลก็จะขยายตัวยืดออกไปตามตัวเราด้วย ที่สุดของโลกหรือจักรวาลทางวัตถุไม่อาจถึงได้ด้วยการไปฉันใด ที่สุดของจักรวาลแห่งความคิด ก็ไม่อาจถึงได้ด้วยการใช้ความคิดฉันนั้น

ความคิดคือข้อความ (Proposition) ซึ่งเรารับรู้ในสาระของมัน (๔.๐) และข้อความต่าง ๆ จะประกอบกันขึ้นเป็นภาษาที่เราเข้าใจ (๔.๐๐๑) ในเมื่อความคิดเป็นภาพทางตรรกอันเป็นภาพจำลองลักษณะหนึ่งของข้อเท็จจริงในโลก ข้อความต่าง ๆ ในภาษาก็จะสะท้อนถึงข้อเท็จจริงต่าง ๆ ในโลกด้วย (๔.๐๑)

ข้อความที่จริงจึงได้แก่ข้อความที่สอดคล้องกับสิ่งซึ่งเกิดขึ้นในโลก และข้อความที่เท็จคือข้อความที่ไม่สอดคล้องกับสิ่งในโลกดังกล่าว (๔.๐๖๓) การเข้าใจสาระของข้อความหนึ่ง ๆ ได้แก่การรู้จักเงื่อนไขของมันว่า ถ้าข้อความนั้นจริงจะต้องมีสิ่งในโลกที่สอดคล้องกับข้อความนั้นอย่างไรบ้าง (๔.๐๒๔) เช่น ข้อความ "มีโต๊ะอยู่ในห้อง" การเข้าใจสาระของข้อความนี้ก็คือการรู้เงื่อนไขของมันว่าถ้าข้อความนี้จริง จะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า "โต๊ะ" อยู่ในสิ่งที่เรียกว่า "ห้อง" จริง

ด้วยเหตุนี้ เราจึงอาจเข้าใจความหมายของข้อความได้โดยไม่ต้องรับรู้สิ่งในโลกโดยตรง เช่น เราอาจเข้าใจความหมายของข้อความ "มีม้าที่บินได้" ทั้งที่เกิดมาไม่เคยเห็นม้าบินที่ไหนในโลกเลย การที่เราสามารถเข้าใจความหมายของข้อความนี้ ก็เพราะเรารู้จักคำว่า "ม้า" และคำว่า "บิน" เรารู้จักเงื่อนไขของมันว่าถ้าข้อความนี้จริงจะต้องมีองค์ประกอบและการปรุงแต่งของสังขารธรรมต่าง ๆ อย่างไรบ้าง เป็นต้น

และเนื่องจากความหมายของข้อความคือเงื่อนไขการปรุงแต่งของสังขารธรรมในโลก ความหมายของข้อความจึงสะท้อนความเป็นไปได้ของการมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในโลก (๔.๑,๔.๒) กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความหมายของข้อความก็คือเงื่อนไขค่าความจริงของข้อความนั้น ข้อความใดไม่มีค่าความจริง แสดงให้เห็นไม่ได้ว่าจริงหรือเท็จ ข้อความนั้นจะเป็นข้อความที่ไร้ความหมาย

เมื่อเราวิเคราะห์ข้อความต่าง ๆ ในภาษาอันเป็นสานวนที่ซับซ้อนไปเรื่อย ๆ ในที่สุดจะพบว่า ประกอบขึ้นจากหน่วยข้อความพื้นฐานที่สะท้อนความมีอยู่หรือไม่มีอยู่ของสิ่งต่าง ๆ ในโลกโดยตรง (๔.๒๑) ซึ่งวิตเกนสไตน์เชื่อว่าข้อความในภาษาที่เราใช้กันอย่างถูกต้องในชีวิตประจำวันทุกข้อความ สามารถวิเคราะห์ให้เห็นองค์ประกอบของหน่วยข้อความพื้นฐานได้ (๓.๒๕) เช่น ข้อความ "มีกษัตริย์ฝรั่งเศสที่หัวล้าน" จะประกอบขึ้นจากข้อความพื้นฐาน "มี x ซึ่งเป็นกษัตริย์ฝรั่งเศส" และ " x หัวล้าน" $[\exists x(Kx.Bx)]$ เป็นต้น

เนื่องจากข้อความพื้นฐานเหล่านี้สะท้อนข้อเท็จจริงในโลกโดยตรง เมื่อข้อความพื้นฐานประกอบด้วยชื่อหรือคำ ข้อเท็จจริงในโลกก็ต้องประกอบด้วยหน่วยวัตถุพื้นฐาน (Simple object) ที่เป็นองค์ประกอบของการปรุงแต่งเป็นสังขารธรรมในโลกด้วย (๔.๒๑) แต่วิตเกนสไตน์ไม่สามารถยกตัวอย่างแสดงให้เห็นได้ว่า หน่วยวัตถุพื้นฐานเหล่านี้คืออะไร[๑]

---

[๑] ความหมายของชื่อหรือคำ ได้แก่วัตถุในโลกที่คำ ๆ นั้นบ่งถึง ฉะนั้นชื่อหรือคำจึงมีความสัมพันธ์กับโลกในแง่เดียว กล่าวคือ ถ้าไม่มีหน่วยวัตถุพื้นฐานรองรับในโลก ชื่อหรือคำที่ใช้เรียกนั้นก็ถือว่าไร้ความหมาย แต่ข้อความจะมีความสัมพันธ์กับโลกใน ๒ ทางคือ จริงกับเท็จ ถ้าข้อความนั้นประกอบขึ้นจากคำที่มีความหมายและมีค่าความจริง ถึงข้อความนั้นจะเท็จก็ยังถือว่ามีความหมา

เราอาจแสดงให้เห็นข้อความพื้นฐานเหล่านี้ได้ในรูปภาษาสัญญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ คือ อยู่ในรูปฟังชั่น (function) ของชื่อหรือค่า เช่นในรูป $f(x), \phi(x,y)$ ฯลฯ โดยมี "x" เป็นชื่อหรือค่า "f(x)" เป็นข้อความ และเงื่อนไขค่าความจริงของ f(x) ก็คือความหมายของข้อความนั้น (๔.๒๔) ซึ่งจะสามารถหาค่าความจริงนี้ได้จากตารางแสดงค่าความจริง (truth table) (๔.๓๑)

ค่าความจริงของข้อความใด ๆ จะเป็นเงื่อนไขที่ประกอบขึ้นจากค่าความจริงของข้อความพื้นฐาน (๕.๐) ข้อความใดที่มีค่าความจริงเท็จ ตลอดเพราะมีความขัดแย้งทางตรรก (logical contradiction) เงื่อนไขการปรุงแต่งของสังขารธรรมที่จะทำให้ข้อความนั้นจริงจะไม่มีทางเกิดขึ้นในโลกได้เลย เช่น ข้อความ "นาย ก.อยู่ในห้อง และนาย ก. ไม่ได้อยู่ในห้อง" ($\exists x(Ix \cdot \sim Ix)$ ประกอบด้วยข้อความพื้นฐาน ๒ ข้อความ คือ "นาย ก. อยู่ในห้อง" (Ix) และ "นาย ก.ไม่ได้อยู่ในห้อง" ($\sim Ix$) ถ้าข้อความแรกจริง ข้อความหลังก็เท็จ แต่ถ้าข้อความหลังจริง ข้อความแรกก็เท็จ ฉะนั้นเงื่อนไขความจริง (truth function) ของข้อความเชิงซ้อนอันนี้จึงมีค่าเท็จตลอด แสดงว่าการปรุงแต่งของสังขารธรรมในโลกกรณีนี้ คือ การที่ นาย ก.จะอยู่ในห้องและไม่อยู่ในห้องในขณะเวลาเดียวกันนั้นจะไม่มีทางเป็นไปได้

ขณะเดียวกันถ้าวิเคราะห์เงื่อนไขค่าความจริงของข้อความแล้วพบว่า จำเป็นต้องจริงเสมอ ซึ่งเรียกว่าเป็นสัจนิรันดร์ (tautology) เช่นข้อความ "นาย ก.เป็นผู้ชาย หรือไม่ก็ไม่เป็นผู้ชาย" ข้อความประเภทนี้จะไม่สะท้อนภาพข้อเท็จจริงหรือสังขารธรรมอะไรในโลกเช่นกัน (๕.๑๔๒) เพราะเงื่อนไขค่าความจริงของข้อความอยู่ภายในตัวข้อความเองไม่ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งในโลก ข้อความที่จำเป็นต้องจริงเสมอตามตรรก (necessary truth) เช่นนี้ จึงเป็นข้อความที่ไม่มีความหมายอะไร

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากสิ่งจำเป็นจริงมีเพียงอย่างเดียวคือ ความจำเป็นจริงทางตรรก และสิ่งจำเป็นเท็จอย่างเดียวที่ไม่มีทางเป็นไปได้เลย ก็คือ ความเป็นไปไม่ได้ทางตรรก (๖.๓๗๕) เมื่อเป็นเช่นนี้จึงไม่มีสิ่งจำเป็นจริงอันเป็นสัจจะในโลก เพราะโลกเป็นเพียงสังขารธรรม

ต่าง ๆ ที่ปรุงแต่งกันเกิดขึ้น ฉะนั้นจึงมีลักษณะเป็นเพียงสิ่งบังเอิญจริงเสมอ (accidental truth) (๖.๓) แม้แต่การที่ดวงอาทิตย์จะโผล่พ้นขอบฟ้าทางทิศตะวันออกในวันพรุ่งนี้ ก็เป็นเพียงเรื่องบังเอิญจริง ซึ่งเราไม่มีทางรู้ได้แน่ชัดว่า ดวงอาทิตย์จะขึ้นจริงหรือไม่ ความรู้ที่เรามีอยู่เป็นเพียงแค่สมมติฐานอย่างหนึ่งเท่านั้น (๖.๓๖๓๑)

และเนื่องจากถ้าพระเจ้ามีอยู่ พระเจ้าจะต้องเป็นสิ่งจำเป็นจริง และเป็นสัจจะที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง เมื่อเป็นเช่นนี้ความแตกต่างระหว่างโลกซึ่งเป็นสิ่งบังเอิญจริง กับพระเจ้าที่เป็นสิ่งจำเป็นจริง จึงทำให้พระเจ้าไม่มีทางปรากฏพระองค์ในโลก (๖.๔๓๒) และไม่มีทางจะสะท้อนให้เห็นได้โดยภาษาใด ๆ ทั้งนี้เพราะภาษาเป็นภาพทางตรรกที่สะท้อนได้เฉพาะสิ่งที่เป็นสังขารธรรมในโลก (หรือเป็นสังขตธาตุ) ส่วนพระเจ้าเป็นสิ่งที่อยู่นอกกรอบของสังขารธรรม (หรือเป็นอสังขตธาตุ) ฉะนั้น ภาษาจึงเข้าไม่ถึง

ในเมื่อเราไม่สามารถอธิบายคุณลักษณะของพระเจ้าได้ด้วยภาษา เพราะอยู่นอกกรอบของภาษา ก็ย่อมจะไม่สามารถถามถึงได้ด้วยภาษา เพราะอยู่นอกกรอบของภาษาเช่นกัน สิ่งใดที่สามารถถามถึงได้ด้วยภาษา สิ่งนั้นจึงจะมีทางตอบได้ด้วยภาษาในลักษณะทำนองเดียวกัน (๖.๕) เมื่อเป็นเช่นนี้ปัญหาหรือคำถามทางอภิปรัชญาต่าง ๆ เช่น เรื่องเกี่ยวกับพระเจ้าเป็นต้น ก็ได้รับการแก้ไขให้ลุล่วงสิ้นสุดลง ด้วยการเข้าถึงความสิ้นสุดแห่งคำถาม แต่ไม่ใช่ด้วยการเข้าถึงที่สุดแห่งคำตอบ เพราะในเมื่อไม่มีคำถามที่จะต้องถามถึง ก็ไม่จำเป็นจะต้องตอบคำถามเหล่านั้น (๖.๕๒๑)

อันที่จริงวิตเกนสไตน์เชื่อว่าอาจจะมีสิ่งที่อยู่นอกขอบเขตของการจะสะท้อนให้เห็นได้ด้วยภาษาเหมือนกัน (๖.๕๒๒) แต่ในเมื่อเราพูดถึงไม่ได้ ก็เป็นการเสียเวลาเปล่าที่จะมัวถกเถียงกันถึงสิ่งเหล่านั้น ปรัชญาจึงควรจะเป็นกิจกรรมที่ชี้ให้เห็นขอบเขตข้อจำกัดดังกล่าว ไม่ใช่เป็นการพยายามสร้างระบบความคิดใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อตอบปัญหาที่อยู่นอกกรอบของภาษา ซึ่งไม่มีทางจะตอบได้

กิจกรรมในทางปรัชญาควรจะเป็นการชี้ให้เห็นศักยภาพของภาษา เพื่อให้เกิดความกระจ่างชัดไม่กำกวมที่จะพูดถึงสิ่งที่สามารถพูดถึงได้ พร้อมที่จะยอมรับและนิ่งเสียในสิ่งที่ไม่สามารถพูดถึงได้ ตลอดจนเห็นขอบเขตชัดเจนที่แบ่งแยกระหว่างสิ่งที่พูดถึงได้และพูดถึงไม่ได้เหล่านั้น (๖.๕๓, ๖.๕๔, ๗.๐)

กล่าวโดยสรุป ความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์นั้นเชื่อว่า เราสามารถแปลงภาษาสามัญที่ใช้ในชีวิตประจำวันทั่วไปให้เป็น ระบบภาษาที่มีความสมบูรณ์ทางตรรก (logically perfect language) ซึ่งมีความหมายชัดเจนไม่กำกวม ไม่กว้างหรือแคบเกินกว่าความหมายที่เป็นจริง และเป็นระบบภาษาที่จะสามารถสะท้อนภาพของสังขารธรรมในโลกได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจะสามารถขจัดข้อความที่ไร้ความหมายต่าง ๆ ออกไปได้ จะสามารถขจัดข้อถกเถียงอันเป็นปัญหาที่ไม่ใช่ปัญหาแท้จริง (pseudoproblem) ที่เกิดจากความสับสนเนื่องจากการใช้ภาษาต่าง ๆ ออกไปได้หมด

๓.๒ <u>ความคิดช่วงหลังของวิตเกนสไตน์</u>

สังขารธรรมต่าง ๆ ที่ปรุงแต่งกันอย่างสลับซับซ้อนประกอบขึ้นเป็นเอกภพ ทำให้ธรรมชาติดูเหมือนเต็มไปด้วยความหลากหลายและไร้ระเบียบ ความมุ่งมั่นปรารถนาที่จะประจักษ์ถึงตำแหน่งแห่งหนของตนเองในท่ามกลางธรรมชาติอันสับสนนี้ ทำให้มนุษย์พยายามที่จะเชื่อมโยงภาพจำนวนมากมายที่คูยุ่งเหยิงไร้ความสัมพันธ์ดังกล่าว ให้อยู่ภายใต้เอกภาพของระเบียบแบบแผนหรือกฎเกณฑ์อันเดียวกัน โดยมีภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอันหนึ่ง ที่จะช่วยสะท้อนให้มนุษย์ได้เห็นถึงเอกภาพในท่ามกลางความหลากหลายของธรรมชาติเหล่านี้

ขณะที่ความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์ใน "<u>Tractatus</u>" ช่วยให้เห็นความสัมพันธ์อันลึกซึ้งระหว่างภาษากับความจริงของโลกหรือธรรมชาติดังกล่าว ซึ่งวิตเกนสไตน์เชื่อว่ามีรูปแบบสากลของข้อความ (The general propositional form) ซึ่งเป็นแก่นสารสารัตถะของข้อความ (essence of the proposition) ที่จะสะท้อนถึงแก่นสารสารัตถะของสังขารธรรมในโลก (essence of the world) (๕.๔๗๑) เหมือนกับเลข ๑ ในทางคณิตศาสตร์ ซึ่งไม่ว่าจะเขียนด้วยรูปแบบภาษาอะไรก็ตาม เช่น "หนึ่ง",

" one","๑" ฯลฯ ก็มีรูปแบบสากลอันเดียวกันคือ ๑ และมีความหมายอย่างเดียวกัน คือ ถ้าเอา ๑ + ๑ จะได้ = ๒ ซึ่งการปรุงแต่งของสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นสังขารธรรมในโลก จะถูกกำหนดโดยรูปแบบสากลอันนี้ เช่น เอาโต๊ะ ๑ ตัว มารวมกับโต๊ะ ๑ ตัว จะได้โต๊ะ ๒ ตัว, เอาปากกา ๑ แท่ง มาวางรวมกับปากกาอีก ๑ แท่ง จะได้ปากกา ๒ แท่ง, หรือเอาน้ำ ๑ หยด มารวมกับน้ำอีก ๑ หยด จะได้ปริมาตรเท่ากับน้ำ ๒ หยด เป็นต้น ด้วยเหตุนี้การเข้าถึงแก่นสารของภาษา จึงเป็นหนทางที่จะช่วยให้เข้าถึงแก่นสารที่เป็นเอกภาพในท่ามกลางความหลากหลายของโลกและธรรมชาติ

แต่ความคิดช่วงหลังของวิตเกนสไตน์ใน "Philosophical Investigations" ได้ปฏิเสธความเชื่อนี้ (PII ๖๗) ถ้าจะกล่าวว่าในความคิดช่วงแรก วิตเกนสไตน์มองความหมายของภาษาแบบหยุดนิ่ง (static) และมีแก่นสารแน่นอนตายตัวเป็นภววิสัย (Objective) ก็อาจกล่าวได้ว่าในความคิดช่วงหลัง วิตเกนสไตน์เริ่มสังเกตเห็นพลวัต (Dynamic) ของความหมายในภาษามากขึ้น และมองความหมายของภาษาในลักษณะที่เป็นสิ่งสัมพัทธ์ (Relative) กับปริบทของกระบวนการปฏิสังสรรค์ระหว่างบุคคลกับโลกตลอดจนระหว่างบุคคลกับบุคคลด้วยกัน ซึ่งเขาเรียกปริบทของการใช้ภาษานี้ว่า เกมภาษา (Language game) (PII ๗) เนื้อหาใน "Philosophical Investigation" ส่วนใหญ่ จะเป็นการวิเคราะห์ตัวอย่างต่าง ๆ เพื่อเตือนให้ระวังอย่าหลงเข้าใจว่าข้อความแต่ละข้อความจะมีความหมายเพียงอย่างเดียวที่ตายตัวสม่ำเสมอ ในการพูดหรือการเขียนแต่ละครั้ง (PII ๑๑,๑๒)

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า ขณะที่ในความคิดช่วงแรก วิตเกนสไตน์ได้สืบสาวไปจนค้นพบเอกภาพในท่ามกลางความหลากหลายของธรรมชาติที่สะท้อนให้เห็นผ่านทางภาษา ในความคิดช่วงหลัง วิตเกนสไตน์ก็ได้ก้าวเลยไปอีกระดับหนึ่ง จนสามารถค้นพบธรรมชาติแห่งความหลากหลายในท่ามกลางเอกภาพ ที่สะท้อนผ่านทางภาษาเหล่านี้อีกทีหนึ่ง

ถ้าจะมองธรรมชาติของภาษาว่าเป็นภาพทางตรรก อันเป็นภาพประเภทหนึ่ง ซึ่งสะท้อนสถานการณ์แห่งความเป็นจริงในโลก วิตเกนสไตน์ได้ยกตัวอย่างชี้ให้เห็นว่า ในการมองดูภาพเขียนของคนแก่ที่ถือไม้เท้าเดินขึ้นบนภูเขา เราก็อาจมองได้ในอีกแง่หนึ่งว่า คนแก่คนนั้นกำลังลื่นถอยหลังลงจากภูเขาได้เช่นกัน เราไม่สามารถตัดสินว่านั่นเป็นภาพของคนที่กำลังเดิน

ขึ้นหรือลื่นถอยหลังลงจากภูเขาเพียงแค่อาศัยการดูจากภาพเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีสิ่งที่เป็นแก่นสารสาระสำคัญแฝงอยู่ภายในตัวของภาพ ที่จะสามารถสะท้อนสถานการณ์แห่งความเป็นจริงในโลกได้โดยตรง แต่ทว่าความหมายของภาพดังกล่าว จะถูกกำหนดโดยปริบทของการพิจารณาในขณะนั้น ๆ ด้วย ในทำนองเดียวกันจะไม่มีสิ่งซึ่งเป็นแก่นสารสาระที่เป็นความหมายแน่นอนตายตัวของข้อความแฝงอยู่ภายในตัวภาษา แต่ทว่าความหมายของภาษาจะถูกกำหนดโดยปริบทของการใช้หรือเกมภาษาในขณะนั้น ๆ

อย่างไรก็ตามการกล่าวเช่นนี้มิได้หมายความว่า การปรุงแต่งของสังขารธรรมต่าง ๆ ในโลกจะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ และภาษาที่สะท้อนสังขารธรรมดังกล่าวไม่มีกฎเกณฑ์อะไรแน่นอนตายตัว ใครเข้าใจความหมายของมันอย่างไร ก็เป็นสัจจะความจริงสำหรับผู้นั้นอย่างนั้น สิ่งที่วิตเกนสไตน์เสนอเพียงแต่ชี้ให้เห็นว่า แม้เราจะเข้าใจกฎเกณฑ์การใช้ภาษาซึ่งช่วยให้เข้าใจความหมายของภาษานั้นล่วงหน้า แต่ทว่าการประยุกต์ใช้กฎเหล่านั้นต่อกรณีเฉพาะไม่ได้ถูกกำหนดล่วงหน้าด้วย ซึ่งการประยุกต์ใช้กฎในกรณีเฉพาะแต่ละกรณีนี่แหละที่จะเป็นตัวให้เนื้อหาความหมายแก่มัน (PII ๑๔๘) อาจจะกล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่า กฎเกณฑ์การใช้ภาษาต่าง ๆ ที่เราเรียนรู้มาก่อนนั้นเป็นเงื่อนไขที่จำเป็น (necessary condition) แต่ยังไม่ใช่เงื่อนไขที่พอเพียง (sufficient condition) ของการเข้าใจความหมายในภาษานั้น ๆ ภายใต้ปริบทของการใช้ในแต่ละกรณีหรือเกมภาษาในขณะนั้น ๆ นั่นแหละ จึงจะเป็นเงื่อนไขที่พอเพียงสำหรับการเข้าใจความหมายของภาษาดังกล่าว

๓.๒.๑ เกมภาษา

วิตเกนสไตน์ได้เปรียบเทียบภาษากับเกม ซึ่งคำที่ใช้เรียกในเกมต่าง ๆ จะถูกกำหนดโดยกฎเกณฑ์ที่เป็นกติกาของการเล่นเกมนั้น เช่น คำว่าขู่ลูก ยิงประตู ฯลฯ เมื่อใช้ในการเล่นฟุตบอล แฮนด์บอล หรือโปโล แม้จะเป็นคำ ๆ เดียวกัน ออกเสียงเหมือนกัน สะกดเหมือนกัน แต่เมื่อใช้ในเกมที่ต่างกัน ก็จะมีความหมายแตกต่างกันไปด้วย ตามกติกาที่ถูกกำหนดโดยเกมนั้น ๆ

ขณะที่เกมมีหลายชนิด ภาษาก็มีที่ใช้ในปริบทของสถานการณ์ต่าง ๆ แตกต่างกันไป เช่นกันในแต่ละสถานการณ์ ความหมายของคำที่ใช้จะถูกกำหนดโดยสภาพแวดล้อมต่าง ๆ

อาทิ น้ำเสียง สีหน้า กิริยาอาการ ตลอดจนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ๆ ตัวอย่างเช่น ในสถานการณ์ขณะหนึ่ง เมื่อเราใช้คำพูดกระเซ้าเย้าแหย่เพื่อน อาจทำให้เพื่อนของเรารู้สึกเบิกบาน เป็นกันเอง และสนุกสนาน แต่เมื่อสถานการณ์เปลี่ยนไป เพื่อนกำลังหงุดหงิดอารมณ์เสีย เมื่อเราใช้คำพูดกระเซ้าเย้าแหย่ ด้วยถ้อยคำ น้ำเสียง และกิริยาท่าทางแบบเดียวกันที่ใช้ในตอนแรก เพื่อนของเราอาจจะรับรู้ความหมายของถ้อยคำนั้นแตกต่างไปจากครั้งแรก แทนที่จะรู้สึกสนุกสนานเป็นกันเอง เขาอาจจะกลับรู้สึกโกรธเคือง หาว่าพูดจาซ้ำเติม หรือดูหมิ่นเย้นหยัน เป็นต้น

การที่ความหมายของถ้อยคำ ถูกกำหนดโดยปริบทของสถานการณ์ในการใช้ที่แตกต่างกัน เหมือนกับค่าต่าง ๆ ในแต่ละเกม ที่ถูกกำหนดโดยกติกาของเกมนั้น ๆ ทำให้วิตเกนสไตน์เรียกปริบทของการใช้ภาษาในแต่ละสถานการณ์นี้ว่า "เกมภาษา" ภายใต้ปริบทของเกมภาษาที่แตกต่างกัน ความหมายของภาษาก็จะแตกต่างกันไปด้วย

วิตเกนสไตน์ได้ชี้ให้เห็นต่อไปว่า เกมแต่ละชนิดจะมีคุณลักษณะแตกต่างกัน ขณะที่เราพยายามหาคุณสมบัติทั่วไป ที่เป็นสารัตถะสำคัญหรือความหมายของ "เกม" เช่น เกมส์ทุกชนิดจะต้องมีการแข่งขัน มีการแพ้ชนะ มีความสนุก มีผู้เล่น ๒ ฝ่าย ฯลฯ เราจะไม่สามารถพบคุณสมบัติร่วมสำหรับทุก ๆ เกมส์ เพราะเกมส์บางประเภทก็มีคุณสมบัติชุดหนึ่ง บางประเภทก็มีคุณสมบัติอีกชุดหนึ่ง ซึ่งชุดของคุณสมบัติเหล่านี้อาจมีลักษณะบางส่วนเป็นสมาชิกร่วมกัน (intersection) แต่ไม่มีชุดของคุณสมบัติใดที่จะเป็นสมาชิกร่วมสำหรับเกมทุก ๆ ชนิด เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงไม่มีสิ่งสากลของเกม (universal game) ที่จะเป็นความหมายอันแน่นอนตายตัวของคำว่า "เกม" รองรับคำ ๆ นี้อยู่ แต่การที่เราสามารถใช้คำนี้ เรียกเกมส์ประเภทต่าง ๆ ได้ ก็เพราะมีลักษณะบางอย่างที่คล้ายคลึงกันในแต่ละเกม ซึ่งวิตเกนสไตน์เรียกความคล้ายคลึงกันนี้ว่า เป็นความคล้ายคลึงกันระหว่างพี่น้องในครอบครัว (family resemblance) (PII ๖๗ – ๖๘)

ตัวอย่างเช่น เกม ก.มีคุณสมบัติ a, b, c,d เกม ข. มีคุณสมบัติ b,c,d,e เกม ค. มีคุณสมบัติ c,d,e,f และเกม ง.มีคุณสมบัติ e,f,g,h จะเห็นได้ว่า ก. กับ ง.ไม่มีคุณสมบัติอะไรเหมือนกันเลย แต่เราก็เรียกว่าเป็นเกมเหมือนกัน ทั้งนี้เพราะ

ง. คล้ายกับ ค. ค. คล้ายกับ ข. และ ข.คล้ายคลึงกับ ก. เมื่อเรียก ง.ว่าเป็นเกม ค. ก็เป็นเกมด้วย เมื่อเรียก ค.ว่าเป็นเกม ข.ก็เป็นเกมด้วย และเมื่อเรียก ข.ว่าเป็นเกม ก.ก็เป็นเกมด้วย ความคล้ายคลึงกันในครอบครัวเช่นนี้ ทำให้เรามีภาพกว้าง ๆ ของความหมายคำว่า "เกม" อยู่ในความเข้าใจระดับหนึ่ง ฉะนั้น จึงทำให้เราสามารถใช้คำนี้สื่อสารกันได้รู้เรื่อง แต่ขณะเดียวกันความหมายกว้าง ๆ ที่เราเข้าใจนี้ ก็อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดได้เหมือนกัน ในกรณีที่ต่างก็ใช้คำ ๆ เดียวกันนี้ ซึ่งสะกดเหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกัน แต่ใช้ในแง่มุมของความหมายที่แตกต่างกัน ปัญหาดังกล่าวมักจะเกิดขึ้นเสมอในชีวิตประจำวัน และเกิดขึ้นแม้แต่กับวงนักวิชาการเอง

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่วิตเกนสไตน์เรียกว่าเกมภาษานี้ มิได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวในสูญญากาศ แต่ทว่าจะฝังตัวอยู่ภายใต้แบบวิถีชีวิตหนึ่ง ๆ (form of life) ภายใต้แบบวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน จะนำไปสู่แบบวิธีการใช้ภาษาหรือเกมภาษาที่แตกต่างกัน และทำให้ความหมายของภาษาแตกต่างกันไปด้วย (PII ๒๓)

ตัวอย่างเช่น คำว่า "กู – มึง" ในชนบทซึ่งมีแบบวิถีชีวิตทางสังคมไม่ซับซ้อนอะไรมาก คำ ๆ นี้ก็จะใช้เป็นสรรพนามแทนบุรุษที่ ๑ และที่ ๒ โดยไม่รู้สึกหยาบคายอะไร แต่สำหรับคนในสังคมเมือง ซึ่งมีแบบวิถีชีวิตที่ซับซ้อนขึ้น อันสะท้อนให้เห็นผ่านทางภาษาต่าง ๆ แม้สรรพนามบุรุษที่ ๑ เพียงคำเดียว ก็มีชื่อเรียกมากมาย อาทิ เกล้ากระหม่อม, หม่อมฉัน, ข้าพเจ้า, กระผม, ดิฉัน, ฉัน, เค้น ฯลฯ ซึ่งการใช้คำแต่ละคำนี้ จะสะท้อนถึงสถานภาพทางสังคมในแง่ต่าง ๆ ที่ไม่เหมือนกัน ภายใต้แบบวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน ซึ่งนำไปสู่เกมภาษาที่แตกต่างกันเช่นนี้ การใช้คำว่า "กู – มึง" ของคนสังคมเมือง หรือในเกมภาษาของคนเมืองจะมีความหมายแตกต่างไปจากที่ใช้ในสังคมชนบท อาทิ สะท้อนถึงความหมายในแง่เป็นคนหยาบคาย เป็นนักเลงหัวไม้ ไร้การศึกษา หรืออยู่ในฐานะคนชั้นต่ำ เป็นต้น วิตเกนสไตน์จึงกล่าวว่า แม้สมมติให้สิงห์โตสามารถพูดภาษามนุษย์ได้ เราก็ไม่มีทางจะเข้าใจความหมายของถ้อยคำเหล่านั้น เพราะต่างก็มีแบบวิถีชีวิตที่แตกต่างกัน

ความหมายของภาษาที่เราเข้าใจ จึงเป็นสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับแบบวิถีในการดำเนินชีวิตของเราเอง ขณะที่แบบวิถีในการดำเนินชีวิต กำหนดความหมายของภาษา

หรือเกมภาษาที่เราใช้สื่อความกัน เกมภาษานั้นก็จะช่วยตอกย้ำหรือเป็นกรอบกำหนดให้เกิดแบบวิถีในการดำเนินชีวิตนั้น ๆ ด้วย

๓.๒.๒ ภาษาเฉพาะตัว (Private language)

โดยสามัญสำนึก เมื่อเราพูดถึงความหมายของภาษา บางคนอาจเข้าใจว่าได้แก่ สิ่งในโลกที่คำ ๆ นั้นบ่งถึง และเข้าใจว่าเมื่อเด็กเริ่มเรียนรู้ความหมายของคำ เช่น คำว่า "ขวดนม" เด็กจะเรียนรู้โดยการเห็นพ่อแม่หยิบขวดนมและเรียกชื่อของมัน จากนั้นเด็กจึงเริ่มเข้าใจความหมายของคำว่า "ขวดนม" ว่าได้แก่สิ่งของซึ่งมีลักษณะรูปร่างเช่นนั้นๆ แต่วิตเกนสไตน์ไม่เห็นด้วยกับวิธีการเรียนรู้ ความหมายของภาษาแบบนี้ (PII ๑)

เพราะถ้าความหมายของคำได้แก่ สิ่งในโลกที่คำ ๆ นั้นรองรับอยู่ และความหมายของคำว่า "สุนทรภู่" ได้แก่ ตัวสุนทรภู่ซึ่งเป็นบุคคลผู้หนึ่งที่เคยมีชีวิตอยู่ในโลก ถ้าเช่นนั้นเมื่อตัวสุนทรภู่ตายไปจากโลกนี้ ความหมายของคำว่า "สุนทรภู่" ก็ต้องหมดไปด้วย ซึ่งดูเป็นไปไม่ได้ ฉะนั้นสาระความหมายของคำ กับสิ่งในโลกที่คำ ๆ นั้นบ่งถึง จึงน่าจะเป็นคนละสิ่งกัน

หรือบางคนอาจเข้าใจว่า ความหมายของภาษาได้แก่ ภาพที่ปรากฏในจิตใจ หรือในความรู้สึกนึกคิดของเรา ที่เกิดขึ้นขณะกำลังคิดถึงคำ ๆ นั้น เช่น ความหมายของ "สีแดง" ได้แก่ ภาพสีแดงที่เรานึกถึง หรือความหมายของคำว่า "เจ็บ" ได้แก่ความรู้สึกเจ็บที่เราเคยประสบในอดีต และระลึกขึ้นมาได้ในปัจจุบัน เป็นต้น แต่วิตเกนสไตน์ไม่เห็นด้วยกับความคิดนี้อีกเช่นกัน เพราะถ้าความหมายของภาษา เป็นเพียงกระบวนการบางอย่างที่เกิดขึ้นในจิตใจ ถ้าเช่นนั้นมนุษย์จะสื่อความกันได้อย่างไร เนื่องจากต่างก็เข้าใจความหมายของภาษานั้นเฉพาะตัว เกิดเป็นภาษาเฉพาะตัว * และคำ ๆ เดียวกันก็จะมีความหมายมากเท่า ๆ กับจำนวนของคน

---

* ปัญหาเรื่องภาษาเฉพาะตัวนี้เป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่มีความสลับซับซ้อนและเกี่ยวเนื่องกับปัญหาทางจิตวิทยาด้วย ถ้าสนใจดูเรื่องนี้เพิ่มเติมได้จาก O.R. Jones (ed.), The Private Language Argument, (London : Macmillan, 1971).

ที่ใช้คำ ๆ นั้นในการสื่อความกัน

ทัศนะของวิตเกนสไตน์จะอยู่ระหว่างความเห็นทั้ง ๒ ข้างนี้ เขาไม่เชื่อว่าความหมายของภาษา จะเป็นสิ่งที่มีลักษณะแน่นอนตายตัวในโลก ซึ่งทุกคนสามารถเข้าใจตรงกันได้หมด แต่ขณะเดียวกัน เขาก็ไม่เชื่อว่าความหมายของภาษา เป็นเพียงปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของแต่ละคนเท่านั้น อันจะทำให้ความหมายของภาษามีมากมายจนสื่อความกันไม่ได้ สำหรับวิตเกนสไตน์ ภายใต้แบบวิถีชีวิตอย่างเดียวกัน ซึ่งนำไปสู่การใช้ภาษาในเกมเดียวกัน จะทำให้มนุษย์สามารถเข้าใจความหมายของภาษาได้ตรงกันในระดับหนึ่ง

ด้วยเหตุนี้แม้แต่ความหมายของคำว่า "ความหมาย" เอง ก็ไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัวอะไรเช่นกัน เมื่อพูดถึงความหมายของภาษา บางครั้งเราอาจหมายถึง ความรู้สึกนึกคิดในจิตใจ บางครั้งก็อาจหมายถึงสิ่งในโลกที่รองรับคำ ๆ นั้นอยู่ เช่น เมื่อพูดถึง "เสือ" เราอาจหมายถึงเสือที่วางอยู่บนโต๊ะข้างหน้า แต่ในบางสถานการณ์ เมื่อช่างก่อสร้างพูดกับลูกมือว่า "เสือ" เขาอาจหมายถึง "ช่วยส่งเสือยมาให้หน่อย" ฯลฯ (PII ๒)

ในเมื่อแม้แต่ความหมายของคำว่า "ความหมาย" ก็ยังขึ้นอยู่กับเกมภาษาที่ใช้ ฉะนั้นก็เป็นการไร้สาระที่จะพยายามถามว่า ความหมายของภาษาคืออะไร ความคิดช่วงหลังของวิตเกนสไตน์จึงอาจสรุปด้วยคำกล่าวสั้น ๆ ที่ว่า "อย่าถามถึงความหมาย แต่จงถามถึงวิธีการใช้" ถ้าเราอยากรู้ว่าคำ ๆ นั้นมีความหมายอย่างไร ก็ให้หันกลับมาถามตนเองว่า ภายใต้สถานการณ์อย่างไร และด้วยวัตถุประสงค์อะไรเราจึงใช้คำ ๆ นั้น (PII ๔๘)

๓.๓ <u>เกมภาษากับการเปลี่ยนกระบวนทัศน์</u>

แนวความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเกนสไตน์นี้อาจนำมาช่วยอธิบายปรากฏการณ์เกี่ยวกับการพัฒนาความรู้ของมนุษย์ได้ ในหนังสือ The Structure of Scientific Revalutions* โทมัส คูน ได้ศึกษาถึงพัฒนาการของทฤษฎีต่าง ๆ ในทางวิทยาศาสตร์ และ

---

* Thomas S.Kuhn, <u>The Structure of Scientific Revolutions</u>(Chicago: The University of Chicago Press, 1970).

ได้ข้อสรุปว่า พัฒนาการของทฤษฎีเหล่านี้ไม่ใช่เป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่องในประวัติศาสตร์ ซึ่งจะช่วยทำให้กิจกรรมการแสวงหาความรู้ของมนุษย์พอกพูนมากขึ้น และเข้าใกล้สัจจะความจริงสมบูรณ์มากขึ้นตามกาลเวลา แต่ทว่าพัฒนาการครั้งสำคัญ ๆ ที่ช่วยให้เกิดการปฏิวัติความคิดในทางวิทยาศาสตร์ หรือมีการค้นพบทฤษฎีใหม่ ๆที่สำคัญนั้น มักจะเป็นลักษณะของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ (Paradigm Shift)* โดย คำว่า "Paradigm" นี้ คูนใช้ในความหมายที่แตกต่างกันหลายอย่าง[๒] แต่ที่สำคัญคือ

ก. หมายถึงตัวอย่างของผลสำเร็จในทางวิทยาศาสตร์หนึ่งตัวอย่าง หรือเป็นทฤษฎีที่มีคนยอมรับกันกว้างขวาง ซึ่งในที่นี้จะขอเรียกว่าเป็น "ตัวอย่างหลัก"

ข. หมายถึงระบบความเชื่อทั้งหมดของคนกลุ่มหนึ่งที่ทำการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนั้น ๆ ซึ่งในที่นี้จะขอเรียกว่าเป็น "กระบวนทัศน์" เมื่อมีการเปลี่ยนตัวอย่างหลักใหม่ก็จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ด้วยกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในกระบวนทัศน์หนึ่ง ๆ จะประกอบด้วยขั้นตอนของพัฒนาการที่สำคัญ คือ

Normal Science หลังจากที่มีการยอมรับทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นตัวอย่างหลักของการอธิบายปรากฏการณ์ในธรรมชาติแล้ว กิจกรรมที่เกิดขึ้นตามมาในขั้นตอนนี้คือ จะมีการพยายามแสวงหาคำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ย่อย ๆ อันอื่นจากทฤษฎีแม่บทนี้ เช่น ถ้ายอม

---

* เหตุที่นำเอาแนวความคิดเรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของคูนมาขยายแนวความคิดเรื่องเกมภาษานั้น เพราะความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเกนสไตน์ มีลักษณะเป็นการมองความหมายของภาษาที่หนักไปในแบบ Synchronic Approach คือกำหนดมิติของเวลาในช่วงหนึ่งแล้วมองความหลากหลายออกไปในมิติของอวกาศ ขณะที่แนวความคิดของคูนมีลักษณะในการมองแบบ Diachronic Approach ที่กำหนดมิติของอวกาศในขอบเขตหนึ่ง แล้วมองความหลากหลายออกไปในมิติของเวลา ฉะนั้นเพื่อให้เป็นการมองที่ไม่จำกัดทั้งมิติของเวลาและอวกาศ แบบ Nomothetic Approach จึงได้เอามโนทัศน์เรื่องเกมภาษากับการเปลี่ยนกระบวนทัศน์มาสังเคราะห์เข้าด้วยกัน

[๒] Ibid P. 174 - 175.

รับทฤษฎีที่เชื่อว่าโลกเป็นศูนย์กลางของระบบสุริยะจักรวาลซึ่งมีดวงอาทิตย์หมุนรอบโลกแล้ว ก็ต้องพยายามอธิบายปรากฏการณ์ในธรรมชาติอื่น ๆ ที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับความเชื่อนี้ต่อไป อาทิ อธิบายว่า อาทิตย์ขึ้น – อาทิตย์ตก, การเปลี่ยนฤดูกาล, การโคจรของดาวเคราะห์ ฯลฯ เป็นไปได้อย่างไร การพยายามหาคำอธิบาย หรือแก้ปัญหาย่อย ๆ ภายใต้กรอบความคิดของกระบวนทัศน์ที่ยึดถือนี้ คูนเรียกว่า " Puzzle - Solving"[๑]

Anomalies สืบเนื่องจากกิจกรรมในขั้นตอนที่ ๑ อาจนำไปสู่การค้นพบปรากฏการณ์ใหม่ ๆ ที่ดูเหมือนขัดแย้งกับแนวความคิดในทฤษฎีเดิม ซึ่งอธิบายไม่ได้ด้วยกรอบความคิดในตัวอย่างหลักเก่า และต้องถือเป็นข้อยกเว้นในทฤษฎีนั้น หรือต้องปรับปรุงทฤษฎีในบางแง่เพื่อให้อธิบายปรากฏการณ์นี้ได้[๒]

Crisis สืบเนื่องจากการค้นพบในขั้นตอนที่ ๒ เมื่อมีปรากฏการณ์ที่ไม่สามารถอธิบายได้จากกระบวนทัศน์เดิมสะสมเพิ่มมากขึ้น ๆ ในที่สุดก็จะถึงจุดวิกฤตที่ทำให้ความน่าเชื่อถือของทฤษฎีนั้นลดน้อยลง และเริ่มมีผู้เสนอชุดของคำอธิบายหรือทฤษฎีใหม่ ๆ ขึ้นมาแข่งขัน[๓]

Revolution สืบเนื่องจากขั้นตอนที่ ๓ หลังจากที่มีผู้พยายามเสนอชุดของคำอธิบายใหม่ ๆ ขึ้นมาแข่งขันแล้ว ในที่สุดก็จะมีผู้ยอมรับทฤษฎีใหม่ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นชุดของคำอธิบายแทนทฤษฎีเดิมอย่างกว้างขวาง และก่อให้เกิดการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ขึ้น (Paradigm shift) ซึ่งการเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้ จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งความเชื่อในทฤษฎี วิธีการมองปัญหา ตลอดจนวิธีการศึกษาค้นคว้าและประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่สนใจด้วย[๔]

---

[๑] Ibid P. 23 - 42.

[๒] Ibid P. 52 - 65.

[๓] Ibid P. 66 - 76.

[๔] Ibid P. 111 - 135.

จากการศึกษาประวัติพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์ คูนได้พบข้อน่าสังเกตหลายอย่างเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์นี้ คือ

๑. คูนพบว่า ในช่วงต่อของการเปลี่ยนตัวอย่างหลักหรือเปลี่ยนกระบวนทัศน์ ข้อถกเถียงซึ่งนำไปสู่ความเชื่อในตัวอย่างหลักใหม่ เป็นขั้นตอนที่ไม่เกี่ยวข้องกับเรื่องของเหตุผล แต่จะมีลักษณะเป็นเรื่องของความเชื่อและการให้ความคาดหวังว่าตัวอย่างหลักใหม่จะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ดีกว่าเดิม ระบบเหตุผลที่ใช้สนับสนุนความเชื่อในตัวอย่างหลักใหม่ มักจะเกิดขึ้นหลังจากรับความคิดในตัวอย่างหลักนั้นแล้ว และเริ่มต้นกิจกรรมการศึกษาค้นคว้าของ " Normal Science " ในวัฏจักรรอบใหม่ดังขั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้น เหตุผลจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามหลังความเชื่อ แต่ขณะเดียวกันการค้นหาเหตุผลได้มากขึ้น ก็จะส่งผลกลับมาสนับสนุนให้ความเชื่อนั้นมั่นคงขึ้นด้วย สาเหตุอันนี้ทำให้การเปลี่ยนตัวอย่างหลักหรือเปลี่ยนกระบวนทัศน์มีลักษณะแตกต่างจากการเปลี่ยนแบบ Gestalt Switch ซึ่งเปลี่ยนกลับไปกลับมาได้ แต่ระบบเหตุผลที่ถูกพัฒนาขึ้นจากกิจกรรมใน Normal Science จะทำให้เปลี่ยนกลับไปสู่กระบวนทัศน์เดิมไม่ได้

๒. คูนพบว่า จากประวัติศาสตร์ จะมีตัวอย่างน้อยมากที่คนซึ่งเชื่อในกระบวนทัศน์เก่าหันมายอมรับความคิดในกระบวนทัศน์ใหม่ ที่เป็นอยู่โดยมากก็คือ คนซึ่งยอมรับในกระบวนทัศน์ใหม่มักจะเป็นอนุชนรุ่นหลังที่ไม่ได้รับอิทธิพลจากความคิดเดิมมากนัก และเมื่อคนรุ่นเก่าที่ยึดมั่น

ได้มีผู้วิจารณ์ว่าข้อเสนอของคูนนั้นทำให้วิทยาศาสตร์กลายเป็นกิจกรรมที่ไร้เหตุผล เพราะการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ครั้งสำคัญ ๆ จะมีลักษณะเป็นการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ แต่ในเมื่อช่วงต่อของการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ใหม่ ซึ่งก่อให้เกิดการมองแบบ Gestalt Switch นั้น ไม่เกี่ยวกับเรื่องเหตุผล เมื่อเป็นเช่นนี้ วิทยาศาสตร์ก็เลยเป็นเรื่องไม่มีเหตุผลด้วย กรณีนี้คูนตอบว่าวิทยาศาสตร์ไม่ใช่เรื่องไร้เหตุผล เพียงแต่เขาเสนอว่ามโนทัศน์เกี่ยวกับ"เหตุผล"ทางวิทยาศาสตร์นั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ๆ ตรงไปตรงมา อย่างที่สามัญสำนึกของเราเข้าใจ ดูข้อวิจารณ์ต่าง ๆ และคำตอบต่อข้อวิจารณ์เหล่านั้นของคูน ใน Ibid P. ๑๗๔ – ๒๑๐.

ในความเชื่อเดิมค่อย ๆ หายไปหมดแล้ว ในที่สุดทฤษฎีใหม่ก็จะกลายมาเป็นตัวอย่างหลักที่ทุกคนยอมรับกันทั่วไป

๓. คนที่เสนอตัวอย่างหลักใหม่นั้นมักจะเป็นคนในวงการข้างเคียง ที่ไม่ได้เติบโตขึ้นภายใต้อิทธิพลของความเชื่อในกระบวนทัศน์เดิมมากนัก

๔. ข้อน่าสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ จะไม่มีการทิ้งตัวอย่างหลักอันเก่า จนกว่าจะมีผู้เสนอตัวอย่างหลักใหม่ขึ้นมาแข่งขัน และมีการยอมรับตัวอย่างหลักนั้นแล้ว กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ หลังจากที่เริ่มมีการยึดถือตัวอย่างหลักอันหนึ่งเป็นชุดของคำอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติในครั้งแรกแล้ว จะต้องมีการยึดตัวอย่างหลักแบบใดแบบหนึ่งต่อไปเสมอ โดยไม่ปรากฏว่ามีช่วงภาวะใดที่ว่างจากการยึดถือตัวอย่างหลักต่าง ๆ อย่างสิ้นเชิง

จากข้อสังเกตของคูนดังที่กล่าวมาข้างต้น เมื่อเทียบเคียงกับความคิดของวิตเกนสไตน์ก็อาจอธิบายได้ว่า การเปลี่ยนกระบวนทัศน์ก็คือ การเปลี่ยนแบบวิถีชีวิตในทางความคิด และเป็นการเปลี่ยนเกมภาษาใหม่นั่นเอง

ขณะที่ทฤษฎีเป็นชุดของคำอธิบายที่พยายามจะเชื่อมโยงภาพอันหลากหลายของสังขารธรรมในโลกให้อยู่ภายใต้เอกภาพของระบบความสัมพันธ์อันเดียวกัน ตำแหน่งแห่งหนหรือความหมายของคำต่าง ๆ ก็จะถูกกำหนดโดยบริบทของทฤษฎีนั้นด้วย เช่น ภายใต้กระบวนทัศน์ที่ถือว่าโลกแบนคำว่า "โลก" ภายใต้บริบทของแบบวิถีชีวิตทางความคิดนี้ จะนำไปสู่แบบวิถีในการดำเนินชีวิตอย่างหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่เกมภาษาแบบหนึ่ง และก่อให้เกิดการเข้าใจความหมายของคำดังกล่าวในลักษณะหนึ่ง โดยความคล้ายคลึงกันในครอบครัว (family resemblance) ที่เกิดจากการยอมรับความคิดในกระบวนทัศน์เดียวกันนี้ จะทำให้คนที่ฝังตัวอยู่ภายใต้กระบวนทัศน์ดังกล่าวสามารถสื่อความกันรู้เรื่องได้ในระดับหนึ่ง

แต่เมื่อมีการเปลี่ยนตัวอย่างหลักใหม่ มีการมองภาพสังขารธรรมในโลกใหม่เหมือนกับตัวอย่างของการมองภาพคนแก่ถือไม้เท้า ว่ากำลังลื่นถอยหลังลงจากภูเขา แทนที่จะมองว่ากำลังเดินขึ้นไปบนภูเขาดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น การเปลี่ยนตัวอย่างหลักใหม่เช่นนี้จะนำไปสู่แบบวิถีชีวิตอีกแบบหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การใช้เกมภาษาที่แตกต่างไปจากเดิม อันจะทำให้ภาพทางตรรกของภาษานั้น

เปลี่ยนไปจากเดิมอย่างสิ้นเชิงด้วย เช่น ภาพทางศรรกของคำว่า "โลก" ในกระบวนทัศน์ที่เชื่อว่าโลกกลม จะแตกต่างจากในกระบวนทัศน์ของคนที่เชื่อว่าโลกแบน เป็นต้น

ความแตกต่างนี้จะเป็นเหมือนกับการเปลี่ยนเกมภาษาจากตระกูลหนึ่งไปเป็นอีกตระกูลหนึ่ง ซึ่งจะทำให้ความหมายของภาษาแตกต่างกันเป็น ๒ ตระกูล หรือ ๒ ครอบครัว และเมื่อปราศจากความคล้ายคลึงกันระหว่างครอบครัวเป็นตัวเชื่อมในการสื่อความหมาย คน ระหว่าง ๒ กระบวนทัศน์นี้ก็ไม่สามารถจะสื่อความกันได้รู้เรื่อง เพราะมีการใช้คำ ๆ เดียวกันในความหมายที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่า มีคนในกระบวนทัศน์เดิมจำนวนน้อยมากที่จะหันมายอมรับความคิดในกระบวนทัศน์ใหม่ ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะว่ากระบวนทัศน์ใหม่ไม่ดี หรือแก้ปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้ แต่เป็นเพราะการไม่สามารถเข้าใจความหมายของภาษาในกระบวนทัศน์ใหม่ ได้ก่อให้เกิดความเข้าใจผิดบางอย่างขึ้นที่ทำให้เห็นว่า กระบวนทัศน์ใหม่มีจุดผิดพลาด ทั้งที่ความผิดพลาดตามที่เข้าใจดังกล่าวอาจเป็นเพียงความผิดพลาดที่เกิดจากการเข้าใจความหมายของภาษาผิด ๆ (Pseudoproblem) ไม่ใช่เป็นความผิดพลาดแท้จริง (Real problem) ของกระบวนทัศน์นั้นเอง ปรากฏการณ์อันนี้จะได้พิจารณาโดยละเอียดยิ่งขึ้น จากตัวอย่างของการใช้ภาษาศาสนาในบทต่อไป

นอกจากนี้การที่ภาษาเป็นเครื่องมือสำคัญที่สุดอันหนึ่ง ซึ่งจะช่วยสะท้อนให้มนุษย์ได้เห็นถึงเอกภาพในท่ามกลางความหลากหลายของการปรุงแต่งเป็นสังขารธรรมในโลก ทำให้ภาษาเป็นสิ่งที่มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับความคิดความเชื่อ และแบบวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เช่น เมื่อมนุษย์ได้เห็นดวงอาทิตย์โผล่พ้นขอบฟ้าทิศตะวันออกทุกวัน กิจกรรมการใช้เหตุผลของมนุษย์ก็จะเชื่อมโยง (Integrate) ภาพอันหลากหลายของดวงอาทิตย์จำนวนนับไม่ถ้วนที่ปรากฏในมิติทางกาลเวลาเข้าด้วยกัน โดยสะท้อนให้เห็นผ่านการบัญญัติภาษาคำว่า "ดวงอาทิตย์" ขึ้นมาเรียกเอกภาพของปรากฏการณ์อันหลากหลายนั้น และภาษานี้ช่วยเชื่อมโยงปรากฏการณ์ที่เราเคยเห็นในอดีตนับตั้งแต่ลืมตาดูโลก ที่ยังประสบอยู่ในปัจจุบัน และที่ประสบต่อไปในอนาคตให้กลายเป็นหน่วยเดียวกัน เกิดเป็นตัวตนของสิ่งที่เรียกว่า "ตัวเรา", "ดวงอาทิตย์", "โลก" ฯลฯ ขึ้น ภายใต้กระบวนทัศน์ที่เชื่อมโยงสังขารธรรมอันหลากหลายเหล่านี้เข้าด้วยกัน "ตัวเรา", "โลก" และ "ดวงอาทิตย์" ก็จะ

มีตำแหน่งแห่งหนหรือฐานะที่แน่นอนอันหนึ่งภายใต้ระบบความสัมพันธ์ดังกล่าว ปรากฏเป็นความหมายของคำเหล่านี้ขึ้นในแบบวิถีการดำเนินชีวิตของเรา

ภาษาจึงเป็นสิ่งที่อุบัติขึ้นโดยสัมพันธ์กับทฤษฎีหรือชุดของคำอธิบายที่เกี่ยวกับปรากฏการณ์ในธรรมชาตินั้น และเป็นสิ่งที่เกี่ยวเนื่องอย่างแนบแน่นกับระบบการดำเนินชีวิตของเรา ฉะนั้น ตราบใดที่คำดังกล่าวยังเป็นส่วนหนึ่งของแบบวิถีในการดำเนินชีวิต และเราต้องใช้คำ ๆ นี้ในการสนทนาพูดคุยกันในชีวิตประจำวัน ตราบนั้นเราก็ต้องยึดกระบวนทัศน์แบบใดแบบหนึ่งที่จะช่วยให้ความหมายหรือช่วยกำหนดตำแหน่งแห่งหนของการใช้คำ ๆ นั้นเสมอ ถ้าเราทิ้งกระบวนทัศน์ต่าง ๆ อย่างสิ้นเชิง เราก็จะไม่สามารถใช้คำ ๆ นั้นได้อีกต่อไป เพราะไม่รู้วิธีการที่จะใช้คำดังกล่าว ด้วยเหตุนี้ คูนจึงพบว่าหลังจากที่เริ่มมีการยึดกระบวนทัศน์แบบใดแบบหนึ่งเป็นครั้งแรก และมีภาษาที่ใช้เรียกปรากฏการณ์นั้น ๆ เกิดขึ้นแล้ว จะไม่มีช่วงกาลใดที่มนุษย์สามารถย้อนกลับไปสู่ภาวะที่เป็นสูญญากาศจากกระบวนทัศน์ต่าง ๆ อย่างสิ้นเชิงได้อีก

๓.๔ <u>ภาษาศาสนาภายใต้เกมภาษาของกระบวนทัศน์ความรู้แบบต่าง ๆ</u>

เมื่อพิจารณาถึงพัฒนาการของอารยธรรมมนุษย์ในยุคสมัยต่าง ๆ ที่ผ่านมา เราอาจแบ่งกระบวนทัศน์ของความรู้ที่ค่อย ๆ คลี่คลายมาตามลำดับได้เป็น ๓ กระบวนทัศน์ใหญ่ ๆ ซึ่งนำไปสู่การมองฐานะของภาษาศาสนาได้แตกต่างกันเป็น ๓ แบบ คือ

๓.๔.๑ <u>กระบวนทัศน์ที่ถือเอาความเชื่อทางศาสนาเป็นตัวอย่างหลักของความรู้</u>

ภายใต้กระบวนทัศน์แบบนี้ ความคิดทางศาสนาจะถูกถือเป็นแม่บทของความรู้ทั้งหลาย ภาษาศาสนาจึงกลายเป็นส่วนสำคัญของกิจกรรมทางความรู้ และการแสวงหาความรู้ของกลุ่มปัญญาชนทั่วไป ภาษาศาสนาในแบบวิถีชีวิต ตลอดจนในเกมภาษาเช่นนี้ จึงไม่ใช่เป็นสิ่งที่แปลกแยกจากกิจกรรมทางปัญญาของมนุษย์ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ปัญญาชนสมัยนั้นจะไม่รู้สึกว่าฐานะของภาษาศาสนาต่าง ๆ อาทิคำว่า พระเจ้า, นรก, แผ่นดินสวรรค์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นสิ่งที่ไร้สาระ เป็นเรื่องไม่จริงหรือปราศจากเหตุผล ฯลฯ ตรงกันข้าม หากมีใครในสังคมเห็นว่าภาษาศาสนาเหล่านี้ไร้สาระ ถ้าผู้นั้นไม่มีฐานะทางการศึกษาสูงนัก ก็จะถูกสังคมถือว่า

เป็นคนโง่ไม่รู้อะไร แต่ถ้าผู้นั้นเป็นคนมีการศึกษาสูง ก็อาจถูกสังคมถือว่าคิดมากไปจนชักจะบ้าเป็นโรคประสาทหรือผีเข้า ฯลฯ เป็นต้น

๓.๔.๒ กระบวนทัศน์ที่ถือเอาความเชื่อทางวิทยาศาสตร์เป็นตัวอย่างหลักของความรู้

หลักจากที่มีการปฏิวัติความรู้ทางวิทยาศาสตร์ตั้งแต่สมัยกลางเป็นต้นมา ทฤษฎีต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ได้ค่อย ๆ พัฒนาขึ้นจนกลายเป็นตัวอย่างหลักของความรู้ แทนความเชื่อทางศาสนาในกระบวนทัศน์เดิม

ภายใต้กระบวนทัศน์ใหม่นี้ หัวใจของความรู้จะอยู่ที่การมองภาษาในทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ว่า ประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๒ ส่วน ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน คือ ภาษาที่เป็นคำในระดับทฤษฎี (Theoretical terms หรือ L_t เช่น คำว่าแรง, อีเล็กตรอน, คลื่น, สนามแม่เหล็ก ฯลฯ กับภาษาที่เป็นคำในระดับของสิ่งที่สังเกตได้ในโลก (Observation terms หรือ Lo) เช่น ลำปรอทในเทอร์โมมิเตอร์, การเคลื่อนที่ของวัตถุ, ภาพที่ปรากฏบนจอเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ ฯลฯ โดยความหมายของคำในภาษาระดับทฤษฎี (L_t) จะได้มาจากความหมายของคำในภาษาระดับสังเกตการณ์ (Lo) ส่วนความหมายของคำในภาษาระดับ Lo นี้ จะได้มาจากการสังเกตข้อเท็จจริงในโลกโดยตรง*

ตัวอย่างเช่น คำว่า "แรง" เป็นคำในภาษาระดับ L_t ส่วนคำว่า "การเคลื่อนที่ของวัตถุ" เป็นคำในระดับ Lo หากถามว่า "แรง" มีความหมายอย่างไร ก็อาจอธิบายได้ว่า "แรง" คือสิ่งที่ถ้ามีการกระทำต่อวัตถุแล้ว ถ้าวัตถุนั้นเคลื่อนที่ ก็แสดงว่าสิ่งนั้นคือแรง เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งใดที่พิสูจน์ให้เห็นไม่ได้จากข้อเท็จจริงที่สามารถสังเกตเห็นในโลก สิ่งนั้นก็ถือว่าไร้ความหมายในทางวิทยาศาสตร์

---

* ดู Peter Caws, The Philosophy of Science : A Systemic Account (Princeton : N. J., Van Norstrand, 1965)PP.30 - 59.

หอสมุดกลาง สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

และถ้าหากมีชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างเดียวกันมากกว่าหนึ่งทฤษฎี เกณฑ์ที่จะใช้ตัดสินว่าทฤษฎีไหนถูก ก็คือดูผลจากการอธิบายของทฤษฎีเหล่านั้นในภาษาของ Lo ว่าผลของทฤษฎีไหนสอดคล้องกับข้อเท็จจริงที่สังเกตเห็นได้ในโลกมากกว่า ทฤษฎีนั้นก็ถือว่าเป็นทฤษฎีที่ถูกต้อง

ข้อเท็จจริงที่สังเกตเห็นได้ในโลก จึงเป็นหลักประกันฐานะความจริงของความรู้ในทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งสมมติฐานเช่นนี้วางอยู่บนรากฐานสำคัญที่เชื่อว่า ภาษาในระดับสังเกตการณ์ (Lo) มีความหมายเป็นอิสระจากภาษาในระดับทฤษฎี (L_t) เพราะถ้าความหมายของข้อเท็จจริงที่เราสังเกตได้ในโลก (Lo) ถูกกำหนดโดยความเชื่อหรือความหมายในทฤษฎีนั้น (L_t) เราก็พูดไม่ได้ว่าทฤษฎีไหนเป็นทฤษฎีที่ถูกต้อง เนื่องจากไม่มี "ข้อเท็จจริง" ที่อยู่ในระดับเหนือทฤษฎีทั้งหลาย ที่จะมาเป็นตัวกลางหรือเป็นบรรทัดฐานในการตัดสินว่าทฤษฎีไหนถูก

ภายใต้พื้นฐานของความคิดเช่นนี้ ภาษาศาสนาจึงถูกถือว่าเป็นสิ่งที่ไร้ความหมาย ไม่มีเหตุผล และไม่ใช่ความรู้ เพราะขัดแย้งกับสมมติฐานขั้นพื้นฐานดังกล่าว เช่น ประโยคที่ว่า "พระเจ้าคือความรัก" คำว่า "พระเจ้า" เป็นคำในระดับทฤษฎี (L_t) ส่วนคำว่า "ความรัก" เราอาจหาทางนิยามได้ในรูปของภาษาเชิงสังเกตการณ์ (Lo) อาทิ อาการแสดงความรักของแม่ที่มีต่อลูก เป็นต้น ในที่นี้จึงถือเป็นคำในระดับภาษา Lo

จากประโยคภาษาศาสนาดังกล่าว จะเห็นได้ว่าความหมายของคำในระดับ Lo (ความรัก) ไม่สามารถแยกเป็นอิสระจากความหมายของคำในระดับ L_t (พระเจ้า)ได้ เพราะความรักของพระเจ้ายอมแตกต่างจากความรักของมนุษย์ เราจะรู้จักความรักของพระเจ้าได้ก็ต่อเมื่อรู้จักพระเจ้าก่อน ข้อความในภาษาศาสนาเช่นนี้ จึงไม่ถูกจัดว่าเป็นข้อความของสิ่งที่เป็นความรู้ เพราะขัดแย้งกับสมมติฐานเบื้องต้นของข้อความแบบวิทยาศาสตร์ที่เป็นตัวอย่างหลักของความรู้ในกระบวนทัศน์นี้

แบบวิถีชีวิตของคนในกระบวนทัศน์ที่ยึดเอาวิทยาศาสตร์เป็นตัวอย่างหลักของความรู้ จึงก่อให้เกิดเกมภาษาที่ตำแหน่งแห่งหนของภาษาศาสนาในเกมภาษานี้ ถูกจัดอยู่ในฐานะเป็น

สิ่งไร้สาระ ปราศจากเหตุผลเพราะพิสูจน์ไม่ได้ด้วยข้อเท็จจริงในโลก และไม่เกี่ยวกับกิจกรรมการแสวงหาความรู้ของปัญญาชนทั้งหลาย หากใครเสนอชุดของคำอธิบายเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติจากพื้นฐานของข้อความทางศาสนา ถ้าผู้นั้นไม่มีฐานะด้านการศึกษามากนัก ก็จะถูกมองว่าเป็นพวกโง่เขลาเบาปัญญา แต่ถ้าผู้นั้นมีระดับการศึกษาสูง ก็อาจถูกสังคมมองว่าคลั่งศาสนา หรือมีความผิดปกติทางจิตบางอย่าง เป็นต้น ความคิดช่วงแรกของวิตเกนสไตน์นับเป็นตัวอย่างสำคัญของกระบวนทัศน์แบบนี้

๓.๔.๓ กระบวนทัศน์ที่ถือเอาความเชื่อแบบสัมพัทธ์เป็นตัวอย่างหลักของความรู้

นับตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. ๑๙๖๐ เป็นต้นมา การศึกษาประวัติพัฒนาการของทฤษฎีต่าง ๆ ในทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มีผู้เริ่มสังเกตเห็นว่า รากฐานของความรู้ในกระบวนทัศน์เดิมที่ถือว่า ความหมายของภาษาในระดับสังเกตการณ์ (Lo) เป็นอิสระจากการถูกกำหนดโดยภาษาในระดับทฤษฎี (L_t) นั้นไม่เป็นความจริง

แนวความคิดเรื่องการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของโทมัส คูน ดังที่กล่าวมา นับเป็นตัวอย่างสำคัญของกระแสความคิดนี้ เพราะภายใต้ความเชื่อของทฤษฎีในกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกันจะนำไปสู่การกำหนดวิธีมองข้อเท็จจริงของโลกแตกต่างกันไปด้วย ข้อเท็จจริงจึงไม่ใช่สิ่งที่เป็นภววิสัยซึ่งทุกคนสามารถเห็นได้ตรงกันหมด หากคน ๒ คน ยืนมองดวงอาทิตย์ดวงเดียวกัน โดยคนหนึ่งเชื่อว่าโลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ แต่อีกคนหนึ่งเชื่อว่าดวงอาทิตย์หมุนรอบโลก คนทั้ง ๒ กำลังเห็นภาพทางตรรกของดวงอาทิตย์ อันเป็นข้อเท็จจริงในโลกแตกต่างกัน

ขณะที่มนุษย์พยายามเชื่อมโยงภาพอันหลากหลายไร้ระเบียบของสังขารธรรมในโลก เช่น ภาพจำนวนนับไม่ถ้วนของดวงอาทิตย์ในมิติทางกาลเวลา ให้เป็นเอกภาพเดียวกันโดยผ่านทางภาษาคำว่า "ดวงอาทิตย์" เพื่อมนุษย์จะได้สามารถประจักษ์ถึงตำแหน่งแห่งหนของตนเองและความสัมพันธ์ที่มีต่อสิ่งทั้งหลายในเอกภพ มนุษย์ก็ได้สร้างระบบความเชื่อขึ้นเพื่อช่วยอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับปรากฏการณ์ในธรรมชาติเหล่านี้ ภาพที่แสดงตำแหน่งแห่งหนของสิ่งต่าง ๆ ภายใต้ระบบของสายใยแห่งความเชื่อ (Web of belief) ที่มนุษย์สร้างขึ้น ก็คือภาพทางตรรกของสิ่งนั้นนั่นเอง

หากจะอธิบายโดยอาศัยมโนทัศน์ทางพุทธศาสนา ก็อาจอธิบายได้ว่า เมื่อภาพดวงอาทิตย์ (รูป) ไปปรากฏในเรตินาของเรา ถ้าไม่มีกระบวนการอะไรสืบเนื่องจากนี้ เราก็จะเห็นอะไรอย่างหนึ่ง สักแต่ว่าเห็นเท่านั้น (เวทนา) โดยไม่ปรากฏความหมายอะไร ต่อเมื่อเราเชื่อมโยงภาพของสิ่งที่เห็นในขณะนั้นเข้ากับความทรงจำในอดีต (สัญญา) ที่มีการปรุงแต่งเป็นระบบของความเชื่อขึ้นชุดหนึ่ง (สังขาร) การประจักษ์ถึงตำแหน่งแห่งหนของภาพดวงอาทิตย์ภายใต้ระบบสายใยแห่งความเชื่อนั้น ก็จะทำให้ภาพในเรตินาดังกล่าว ปรากฏเป็นความหมายของดวงอาทิตย์อย่างที่เรารับรู้เข้าใจ (วิญญาณ) ซึ่งภาพที่เห็นในขั้นตอนนี้ ก็คือสิ่งที่เรียกว่าเป็นภาพทางตรรกของดวงอาทิตย์ อันเป็นภาพของข้อเท็จจริงในโลกที่เรารับรู้นั่นเอง

ความหมายหรือภาพทางตรรกของดวงอาทิตย์ จึงฝังตัวอยู่ภายใต้ชุดของระบบความเชื่อแบบใดแบบหนึ่งที่เรายึดถือเสมอ หากคน ๒ คนยึดถือระบบความเชื่อที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ คนทั้ง ๒ ก็จะเห็นภาพทางตรรกของสิ่งนั้นแตกต่างกันไปด้วย

ความคิดช่วงหลังของวิตเกนสไตน์จัดได้ว่าอยู่ในกระบวนทัศน์แบบนี้ ซึ่งฐานะของภาษาศาสนาภายใต้แบบวิถีชีวิตและเกมภาษาของคนที่รับในกระบวนทัศน์ดังกล่าว จะไม่ถูกมองว่าเป็นสิ่งไร้สาระหรือปราศจากเหตุผลอีกต่อไป แต่คนที่จะสามารถเข้าใจความหมายของภาษาศาสนาได้ จะต้องเข้าไปมีแบบวิถีชีวิตทางศาสนา และเข้าไปอยู่ภายในครอบครัวของเกมภาษานั้น ๆ ก่อน ตราบใดที่เรายังไม่ได้มีแบบวิถีชีวิตนั้น ๆ หรืออยู่ในครอบครัวของเกมภาษานั้น ๆ ก็ควรเคารพในความรู้ ในความเชื่อ และในความมีเหตุผลของผู้ที่อยู่ในกระบวนทัศน์ดังกล่าว คนที่ยึดมั่นอยู่ในความเชื่อแบบใดแบบหนึ่งเพียงแบบเดียว ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทางศาสนาหรือความเชื่อทางวิทยาศาสตร์ ย่อมได้ชื่อว่าล้วนแต่เป็นผู้มีความหลงงมงาย (dogmatic) ทั้งสิ้น

ความจริงข้อนี้มิได้จำกัดเฉพาะในกระบวนทัศน์ที่ถือเอาความเชื่อทางศาสนาหรือวิทยาศาสตร์เป็นตัวอย่าง หลักของความรู้เท่านั้น แม้แต่การยึดเอาความเชื่อแบบสัมพัทธ์เป็นตัวอย่างหลักของความรู้ก็จัดเป็นความหลงอย่างหนึ่งเหมือนกัน (ไม่เช่นนั้นจะเกิดปัญหา

paradox ขึ้น เพราะถูกถามได้ว่า การเชื่อในเรื่องกระบวนทัศน์ถือเป็นกระบวนทัศน์อย่างหนึ่งหรือไม่) ในที่สุดถ้าจะถามว่าความจริงขั้นพื้นฐานหรือปรมัตถสัจจะคืออะไร ก็อาจต้องตอบว่า "คือการที่ถือรับในกระบวนทัศน์แบบหนึ่งข้อความประเภทหนึ่งก็จริง ถ้าไม่รับในกระบวนทัศน์นั้น ข้อความแบบนั้นก็ไม่จริง หรือเพราะสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ ซึ่งทางพุทธศาสนาเรียกว่า หลักอิทัปปัจจยตานั่นเอง

สรุป

เราอาจจำแนกความรู้ออกได้เป็น ๓ ระดับคือ ในระดับของประสาทสัมผัสหรืออาจเรียกได้ว่าเป็นความรู้ในระดับของข้อเท็จจริง (fact) คำถามที่ต้องการคำตอบสำหรับความรู้ระดับนี้จะเป็นเรื่องของ มีหรือไม่มี เป็นหรือไม่เป็น อยู่หรือไม่อยู่ เช่น ประสาทสัมผัสของเรารับรู้ว่า มีโต๊ะในห้อง หรือไม่มีโต๊ะในห้อง นายแดงอยู่ที่บ้านหรือไม่อยู่ที่บ้าน ดำเป็นผู้ชายหรือไม่เป็นผู้ชาย ฯลฯ

ความรู้ในระดับต่อมาจะเป็นระดับของภาษาหรือความคิด คำถามในระดับนี้จะเป็นเรื่องของ จริงหรือเท็จ (true - false) เช่น ข้อความหรือความคิดที่ว่า "มีโต๊ะอยู่ในห้อง" เป็นสมมติฐานที่จริงหรือเท็จ ทฤษฎีของนิวตันจริงหรือเท็จ สิ่งที่ทฤษฎีมาร์กซิสม์คาดการณ์ไว้เกี่ยวกับการปฏิวัติสังคมนิยมจริงหรือเท็จ ถ้าเราไปศึกษาดูจากข้อเท็จจริงในโลกแล้วพบว่าสอดคล้องกับข้อความหรือความคิดดังกล่าว ก็อาจสรุปได้ว่าสมมติฐานนี้จริง ถ้าไม่สอดคล้องตรงกันก็อาจสรุปได้ว่าเท็จ ความรู้ในระดับนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นระดับของความจริง (truth)

สำหรับความรู้ในระดับที่ ๓ จะเป็นระดับของญาณปัญญาที่อยู่เหนือความจริงระดับประสาทสัมผัส (fact) และระดับของความนึกคิด (truth) คำถามในระดับนี้จะเป็นเรื่องของ มีจริงหรือไม่มีจริง เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง เช่น โต๊ะที่ประสาทสัมผัสของเรารับรู้ว่าอยู่ตรงข้างหน้านั้น จริง ๆ แล้ว เป็นจริงหรือไม่เป็นจริง, พระเจ้ามีจริงหรือไม่มีจริง ที่ว่าพระเยซูเป็นบุตรของพระเจ้านั้น จริง ๆ แล้วเป็นจริงหรือไม่เป็นจริง ฯลฯ ความรู้

หรือความจริงในระดับนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นระดับของสัจจะความจริง (reality)

สิ่งหนึ่งที่วิตเกนสไตน์ชี้ให้เห็นในความคิดช่วงแรกคือ ความจริงที่มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดและภาษานั้น เป็นแค่ความจริงในระดับที่ ๒ เท่านั้น และจากความคิดช่วงหลังของวิตเกนสไตน์ ก็ได้ชี้ให้เห็นต่อไปว่าความหมายของภาษาเป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมิติของกาลอวกาศ เมื่อเป็นเช่นนี้ ความจริง (truth) ในระดับที่มนุษย์เข้าใจกันทั่วไปก็เป็นสิ่งที่ขึ้นอยู่กับมิติของกาลอวกาศด้วย ความจริงจึงไม่มีลักษณะแน่นอนตายตัวและตรงไปตรงมาอย่างที่สามัญสำนึกของเราเข้าใจ ถ้าจะมีการโต้แย้งกันว่าอะไรจริงอะไรไม่จริง เช่นถกเถียงกันว่า การอธิบายคำสอนทางศาสนาแบบไหนจริง แบบไหนไม่จริง เราต้องมีการพิจารณาให้กว้างออกไป มากกว่าจะสรุปโดยใช้เกณฑ์ตัดสินจากกระบวนทัศน์แบบใดแบบหนึ่งตามสามัญสำนึกของเรา อันเป็นเพียงความจริงภายใต้มิติของกาล–อวกาศแบบหนึ่ง ๆ เท่านั้น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย